

Розділ II

Соціальний захист

Ігорьок Павловець народився через одинадцять місяців після Чорнобильської катастрофи. З короткими нізками, ступнями, схожими на плавці риби, та лише однією рукою. Батьки від нього відмовилися. Але хлопчик дуже хотів бігати, гратися, жити! Його знімок, зроблений у лікарні, згодом обійшов іноземні ЗМІ. І ... Ігорьку посміхнулася доля. Англійські хірурги зробили йому штучну руку з електронним управлінням та ортопедичні черевики. Він зміг кататися на скейтборді! Дитиною почала опікуватися англійська сім'я.

На фотокартці – старий. Такий собі типовий старий, яких ви щодня бачите у трамваях, підземних переходах, біля лікарені. Про що він думає? Можливо, згадає голодомор, пережитий у дитинстві? Або форсування Дніпра у 43-му? А може, життя його склалося спокійно і працював віндесьь бухгалтером, ростив дітей і вірив у світле майбутнє? Хто знає?

Малюку пощастило, старий же на схилку життя залишився наодинці з багатьма проблемами. Хто допоможе йому? Хто му- сить або просто може щось зробити для пенсіонерів, інвалідів, літніх осіб, безробітних та інших громадян?

Завдання

Згадайте, чи є у вашому оточенні люди, які з причин, пов'язаних з віком, не залежать, не можуть себе забезпечити. Які це причини?

Основне питання розділу та підпитання

Під час вивчення запропонованої теми ви ознайомитеся з різними аспектами багатогранної проблеми соціально-

го захисту населення у нашій країні. Основне запитання, на яке буде необхідно відповісти, таке: у чому полягають суть і значення соціального захисту? Щоб скласти уявлення про цей важливий аспект соціальної політики, необхідно спочатку подумати:

• Чому захист населення від негативних проявів у ринкової економіки є актуальною проблемою? (§ 1)

• Як українська держава реалізує свою функцію соціального захисту? (§ 2)

• Яку роль може відіграти громадянське суспільство, процес становлення якого відбувається в Україні, у справі соціального захисту? (§ 3)

• У чому полягає сутність і значення прожиткового мінімуму для державної політики України? Практикум (§ 4)

Розкрити основне питання розділу також допоможе виконання проекту «**Діти потребують допомоги**».

Мета проекту: вивчити становище дітей, які живуть в Україні, зокрема навколо вас, і потребують особливого захисту; спробувати їм допомогти.

Запитання для вхідного тестування

Вивчаючи тему, ви зустрінете важливі поняття сучасної науки і політики. Зміст деяких вам добре відомий і з шкільного курсу, про інші ви чули із ЗМІ або від оточуючих, треті здадуться незнайомими. Повторення перших, уточнення змісту других, вивчення третіх просуне вас по шляху пізнання. Отже, поставимо собі декілька попередніх запитань, пов'язаних із найбільш важливими питаннями теми:

1. Що таке соціальна держава?
2. Чи чули ви щось про соціальний захист?
3. Який зміст слід вкладати у поняття «соціальне забезпечення»?
4. Навіщо уряд використовує такий показник, як прожитковий мінімум?
5. Що таке благодійництво, яка його роль у суспільстві?
6. Чи доводилось вам допомагати людям, яким важко у житті? Чи співчувають до іншої людини етикоорієнтовані особистості?

§1

Добробут і відповідальність

1.1. Вони потребують допомоги

Важливим завданням цивілізованої держави є сприяння зростанню добробуту громадян. Ринкова економіка відкриває великі можливості для підвищення свого

життєвого рiвня працездатною, пiдприємливою, i нi цi ативною людиною. Однак ринок, який дiє на основi жорстких економiчних законiв, може i негативно позначитися на матерiальному становищi населення. Так, конкуренцiя, спад виробництва нерiдко призводять до банкрутства пiдприємств i звiльнення працiвникiв. Iнфляцiйнi процеси створюють загрозу для реальних доходiв людей, зокрема i хнiх заощаджень. Недобросовiсна конкуренцiя, монополiзм товаровиробникiв мають наслiдком зниження якостi споживання. Ринок також сприяє поляризацiї i суспiльства – появі дуже багатих i дуже бiдних людей.

На цьому тлi в особливо скрутних умовах опиняються люди, яких у засобах масової iнформацiї та полiтичних промовах називають соцiально незахищеними або вразливими категорiями населення. Йдеться насамперед про дiтей, якi з рiзних причин залишилися без батькiвської опiки, тих, хто повнiстю втратив працездатнiсть через хворобу або калiцтво, одиноких непрацездатних пенсiонерiв, безробiтних i з великим стажем безробiття, студентiв, якi є сиротами, самотнiх матерiв, багатодiтнi сiм'ї. Кiлькiсть цих i близьких до них груп громадян у сучасних краiнах досить велика. Наприклад, в Украiнi проживають близько 14,5 млн пенсiонерiв, 2,5 млн iнвалiдiв, 1,15 млн зареєстрованих безробiтних, 3,4 млн осiб, якi постраждали вiд Чорнобильської катастрофи, 90 тис. дiтей-сирiт i дiтей, якими не опiкуються батьки. Цi люди з об'єктивних причин не здатнi або тимчасово не в змозi запропонувати суспiльству свою працю дiлову енергiю, в багатьох випадках вони не є конкурентоспроможними на ринку працi. Як правило, цi категорiї громадян не мають власностi, за рахунок якої вони були б у змозi себе пiдтримати.

Згiдно iз свiтовою практикою, турбота про людей, якi потерпають вiд ринку або не в змозi себе забезпечити, тобто, соцiальний захист – важливий обов'язок держави. Вона має необхiднi законодавчi та фiнансовi важелi, щоб протидiяти зниженню життєвого рiвня населення в умовах ринкової економiки. На державi лежить вiдповiдальнiсть за слабких i бiдних, тому вона повинна таких людей захистити, врятувати вiд деградацiї i навітть голодної смертi. Особливо, якщо ця держава є соцiальною.

1.2. Соцiальна держава

Пiняття «соцiальна держава» з'явилося в серединi ХІХ

ст. у німецькій мові (Sozialstaat) завдяки працям юриста й економіста Л. фон Шейна. Він вважав, що одна з головних цілей влади полягає у поновленні рівності і свободи людей, в піднятті знедолених класів до рівня багатих і сильних. Ідею Шейна у подальшому розвивали інші мислителі. Так, на думку МС. Грушевського, держава повинна бути головним гарантом таких соціальних цінностей, як добробут «робочих людей», суспільна злагода, соціальна справедливість, право людини на власний «етичний шлях».

Спираючись на висновки науковців, можна сказати, що **соціальна держава** – це особливий тип цивілізованої держави, яка намагається забезпечити кожному громадянину гідні умови існування, соціальної захищеності, рівні життєві можливості для самореалізації. Така держава зменшує соціальну нерівність, допомагає знедоленим, має на меті надати кожній людині роботу або інше джерело існування, підкується про злагоду в суспільстві, формування сприятливого життєвого середовища.

Вчені зазначають, що соціальну державу слід розглядати з чотирьох позицій. Так, у соціальній сфері вона підкується про охорону здоров'я людей та їхньої праці, встановлює мінімальний розмір оплати праці, підтримує сім'ю, материнство, дитинство, інвалідів, безробітних, літніх людей. В економічній сфері держава створює умови для розвитку соціально орієнтованої ринкової економіки, поєднує її регулювання із заохоченням конкуренції, виховує індивідуальну відповідальність громадян за забезпечення власного добробуту. В політичній сфері соціальна держава спирається на консенсус головних політичних сил країни щодо цілей суспільства, сприяє розвитку демократії і становленню громадянського суспільства, забезпечує наступність своєї політики у разі зміни урядів. У духовній сфері соціальній державі властиві такі ознаки, як гуманні стосунки між людьми, взаємодопомога, критичне й водночас поважливе ставлення громадян до держави (почуття громадянськості).

Ідея соціальної держави почала перетворюватися в реальність після Другої світової війни. Різні країни не лише створювали у себе ті або інші її моделі, а й проголосили соціальний характер свого державного устрою. Так, у статті 20 Конституції ФРН (1949) Німеччина була проголошена демократичною і соціальною федеративною державою. Згідно із статтею 2 Конституції Франції (1958) країна є «світською, демократичною і соціальною Рес-

публікою». Соціальний характер державності також знайшов відображення у конституціях Італії, Японії, Іспанії, Португалії, Швеції, Росії, Польщі, Румунії та багатьох інших країн. Сьогодні усі розвинені країни

	Всі сім'ї	У тому числі із середньодушовим сукупним доходом на місяць, грн.							
		До 30,0	30,1–60,0	60,1–90,0	90,1–120,0	120,1–150,0	150,1–180,	180,1–210,0	понад 210,0
Кількість сімей, які мають дітей	100	1,3	18,1	33,2	25,2	12,0	5,3	2,8	2,1
У тому числі мають дітей віком до 16 років									
одного	100	0,9	14,6	30,2	25,8	14,7	6,9	3,9	3,0
двох	100	1,5	21,1	38,2	25,9	8,2	3,1	1,2	0,8
трьох	100	3,3	35,2	36,9	17,3	5,5	0,6	0,3	0,9
чотирьох і більше	100	14,1	52,1	25,4	7,0	1,4	–	–	–

світу, незалежно від наявності в їхніх основних законах відповідних положень, більшою або меншою мірою є соціальними державами. Орієнтуючись на гуманні ідеали, 28 червня 1996 р. обов'язки соціальної держави взяла на себе й Україна (ст. 1 Конституції України).

Джерела додаткової інформації

Джерело 1

Причини нерівності у доходах

Учені вважають, що за умов ринкової економіки неминує виникати нерівність у доходах людей. Головними причинами цього, зокрема, виступають: різні здібності – як розумові, так і фізичні; відмінності, пов'язані з володінням власністю, особливо спадковою; неоднаковий освітній рівень; різне ставлення людей до роботи, своїх службових обов'язків; різноманітні випадковості, наприклад, неочікуваний

виграш грошей та ін.

Джерело 2

**Розподіл сімей в Україні за рівнем
середньодушового сукупного доходу
(на 1 січня 1999 р.)**

(За даними Держкомстату України)

Джерело 3

Моделі соціальної держави

Вчені вирізняють три такі моделі сучасної соціальної держави:

1. «Позитивна держава» (США), яка мінімально втручається в економіку та соціальну сферу. Діяльність такої держави насамперед зорієнтована на підтримку індивіда, захист інтересів приватних власників, корпорацій. Її соціальна політика виступає здебільшого як засіб запобігання соціальним конфліктам.

2. «Власне соціальна держава» (Велика Британія), в якій забезпечується гарантований мінімальний рівень життя і рівність стартових можливостей. Соціальна політика держави спрямована передовсім на найповніше забезпечення зайнятості населення.

3. «Держава добробуту» (Нідерланди), в якій забезпечується мінімальний рівень життя і встановлюється максимальний рівень доходів, зменшується нерівність у заробітній платі, досягається повна зайнятість. Соціальна політика держави є засобом подолання значного розшарування в суспільстві.

Джерело 4

«Люди, які створили нові плоди, не можуть створити устрій, за якого ці плоди знайшли б споживача... Те, над чим трудилося коріння виноградних лоз та дерев, треба знищувати, щоб ціни не падали. Це найсумніше та найгірше за все, а діти, які помирають через пелагру, відсутність вітамінів, повинні померти тому, що апельсини не дають прибутку».

(Джон Стейнбек)

Запитання та завдання

Перший рівень

1. Наведіть приклади можливого негативного впливу ринку на матеріальне становище людини. На яких категоріях населення недосконалість ринкового механізму відбиваються найбільше? (1.1)
2. На кому і чому лежить обов'язок захищати населення від негативних проявів у ринку, матеріально забезпечувати вразливі його категорії? Як називають таку діяльність? (1.1)
3. Як ви розумієте поняття «соціальна держава»? (1.2)

Другий рівень

-
1. Яку роль відіграє соціальна держава у різних сферах життя суспільства? (1.2). Чи схожого і які відмінності між соціальною соціалістичною (наприклад, радянською) державами? Як ви ставитесь до соціального статусу України?
 2. Чи є інші причини майнового розшарування у суспільстві в умовах ринку? (Дж 1). Чи відомо вам щось про особливості процесу поляризації українського суспільства?
 3. Використовуючи дані таблиці визначте, як змінюється матеріальне становище сімей залежно від кількості дітей. Чи повинна держава приділяти особливу увагу потребам багатодітних сімей? (Дж 2)
 4. Якій моделі соціальної держави ви віддаєте перевагу? У чому полягають позитивні риси та недоліки обраної вами моделі? (Дж 3). На яку модель і чому ви порадили б зорієнтуватися українським урядовцям?
 5. Згадайте уроки з історії США кінця 20-х років в ХХ ст. Подумайте, чому письменник так сумно оцінює можливості уряду своєї країни на початку «великої депресії»? У чому полягав соціальний бік «нового курсу» Ф. Рузвельта? Прокоментуйте фотографію (Дж 4)

Третій рівень

Увіять себе головою комітету Верховної Ради України з питань соціальної політики та праці. Незабаром на її пленарному засіданні буде заслуховуватися ваша десятихвилинна доповідь на тему «Становище соціально вразливих категорій населення в Україні». Працюйте із нормативними документами, матеріалами ЗМ, статистичними даними і підготуйте свою промову.

Державні механізми соціального захисту

2.1. Соціальний захист і соціальна справедливість

Науковці розглядають соціальний захист як важливу

складову соціальної політики сучасних держав. На їхню думку, такий захист повинен здійснюватись у двох основних напрямках: надання працездатним громадянам рівних умов для підвищення свого добробуту; підтримання непрацездатних членів суспільства та соціально вразливих категорій населення.

Соціальний захист мусить забезпечити задоволення базових потреб людини на визначеному суспільством рівні. Тому у філософському плані ефективність держави з метою соціального захисту сприяє встановленню соціальної справедливості. У суспільстві існують різні погляди на суб'єкт такого захисту і верстви населення, які насамперед його потребують – ліберальні, консервативні, соціал-демократичні. Так, теорія державного патерналізму, до якої традиційно тяжіють ліві політичні партії, обґрунтовує велику роль держави у справі захисту населення від негативних проявів в ринку. З іншого боку, згідно з консервативною концепцією, громадяни повинні допомогти собі самі. Роль урядів, згідно з цією точкою зору, полягає насамперед у збільшенні кількості власників.

Отже, можна зробити висновок, що **соціальний захист** – складова соціальної політики держави, сутність якої в умовах ринкової економіки полягає у здійсненні заходів, спрямованих на підтримання життєвого рівня населення, нейтралізацію негативного впливу на нього ринку, забезпечення базових потреб людини на визначеному суспільством рівні незалежно від її працездатності. Правову основу політики соціального захисту населення в сучасних країнах створюють національні конституції, які конкретизують його напрями.

2.2. Конституційні основи соціального захисту в Україні

У статті 46 Основного Закону нашої держави проголошується право громадян на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, у старості та інших випадках. Стаття 48 гарантує кожному право на достатній (мінімальний) життєвий рівень для себе і своєї сім'ї (достатнє харчування, одяг, житло). Важливі положення містить стаття 43, у якій держава бере на себе обов'язок створювати умови для здійснення громадянами права на працю. Конституція також проголошує права: приватної власності (ст. 41), на підприємницьку діяльність, належну якість продукції та послуг (ст. 42), на страйк (ст. 44), на відпочинок (ст. 45), які тісно пов'язані з матеріальним становищем і психологічним станом громадян

в умовах ринку.

У статті 47 Основного Закону, яка наголошує на праві людини на житло, зокрема, говориться: «Громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату». Проголошуючи право на охорону здоров'я (ст. 49), Конституція вказує, що у медичних закладах державної та комунальної власності допомога надається безоплатно. Підкреслюється неможливість скорочення мережі таких закладів.

З погляду соціального захисту велике значення мають статті 51–52, згідно з якими держава бере на себе відповідальність за сім'ю, дитинство, материнство, утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. У ринкових умовах дуже важливі й ті конституційні норми, які стосуються доступності й безоплатності освіти в державних і комунальних навчальних закладах, надання державних стипендій та пільг учням, студентам. Прямий зв'язок існує між проблемами соціального захисту і правом людини на вільний доступ до інформації про стан довкілля, якість харчових продуктів і в (ст. 50). Держава також має на меті забезпечити захист громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах, в інших військових формуваннях України, їхніх сімей (ст. 17).

Нині нашій державі важко виконувати названі та інші цивілізовані зобов'язання перед людиною. Однак важливо визначити, що навіть за складних економічних умов вони є основою для формування поточного соціального законодавства.

2.3. Соціальне забезпечення

Головним засобом соціального захисту населення вважають **систему соціального забезпечення**, під якою розуміють державний механізм матеріальної підтримки та соціального обслуговування громадян, котрі через втрату працездатності або годувальника, безробіття, похилий вік, інші незалежні від них причини не мають засобів до існування. У нашій країні є такі види соціального забезпечення: допомога у зв'язку з безробіттям; різного роду пенсії; допомога у разі повної або часткової, постійної або тимчасової втрати працездатності; безоплатна медична допомога певним категоріям населення; допомога жінкам у зв'язку з вагітністю і пологами; надання інвалідам протезно-ортопедичних виробів і засобів пересування, їхнє професійне навчання; допомога сім'ям,

які мають неповнолітніх дітей та ін.

Основною формою соціального забезпечення населення є державне соціальне страхування, яке здійснюється за допомогою спеціальних страхових фондів, як-от: Пенсійний фонд, Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань. Сюди в обов'язковому порядку надходять внески працівників, роботодавці в і держави. Соціальне страхування є джерелом матеріального забезпечення громадян на випадок безробіття, втрати працездатності, в інших випадках. Коли люди працюють, страхові фонди поповнюються, кошти накопичуються. З коштів в цих фондах виплачуються, зокрема, пенсії, оплачуються «лікарняні», надається допомога інвалідам. Соціальне страхування здійснюється за принципом солідарності: відбувається перерозподіл коштів в відпрацездатних – непрацездатним; від здорових – хворим; від тих, хто працює – безробітним.

2.4. Захист від безробіття

На думку науковців і політиків, захист населення від безробіття – один з найважливіших видів соціального захисту. Згідно з Конституцією України (ст. 43) держава, зокрема, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб. Основний Закон також гарантує громадянам захист від незаконного звільнення з роботи.

Законом України «Про зайнятість населення» передбачено надання допомоги громадянам, які стали безробітними з незалежних від них причин. Якщо людина втратила роботу внаслідок скорочення штатів, зміни структури виробництва, банкрутства підприємства і не може знайти нове робоче місце, їй слід зареєструватися в державній службі зайнятості. У разі, коли ця служба не в змозі допомогти людині знайти роботу, вона дістає допомогу у зв'язку з безробіттям. Важливо, що при цьому держава стимулює активність безробітного у пошуку нового робочого місця. Встановлюються часові, фінансові та інші обмеження, пов'язані з такою допомогою.

Законодавство визначає категорії працівників, за якими в першу чергу зберігається робоче місце під час скорочення штатів. Йдеться, зокрема, про висококваліфікованих працівників, тих, хто має тривалий стаж роботи на цьому підприємстві, навчається без відриву від виробництва. Роботодавець зобов'язаний попередити працівника про звільнення не пізніше ніж за два місяці. Одночасно він повинен надати інформацію про працівників, звільнення яких планується, до служби зай-

нятості. Кодекс законів про працю України визначає обмежений перелік підстав для звільнення працівника з ініціативи роботодавця. Держава також передбачає інші засоби захисту населення від безробіття.

2.5. Пенсійне забезпечення

В Україні є два основних види пенсій – трудові та соціальні. Більшість пенсіонерів отримують трудові пенсії. Найпоширеніший вид трудової пенсії – це пенсія за віком. Для того щоб одержувати таку пенсію, чоловіки мають досягти 60-річного віку і мати трудовий стаж не менш як 25 років, жінки – відповідно 55 та 20 років.

Серед професій, представники яких втрачають або ризикують втратити професійну придатність до досягнення пенсійного віку (деякі категорії артистів, працівники освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення, спортсмени, льотчики, геологи та ін.). Вони, як правило, одержують трудову пенсію за вислугу років.

Буває, що внаслідок хвороби, нещасного випадку працівник втрачає працездатність. За цієї ситуації згідно з законом йому надається пенсія по інвалідності. Вона призначається на весь час інвалідності на підставі медико-соціальної експертизи у таких розмірах: інвалідам I групи – 70%, II групи – 60%, III – 40% від заробітку.

У деяких випадках держава передбачає призначення пенсії у зв'язку з втратою годувальника. Таку пенсію отримують непрацездатні члени сім'ї померлого, які були на його утриманні. Людина, яка одночасно має право на декілька видів пенсій, може вибрати будь-який з них. Деякі категорії населення одержують соціальну пенсію, що призначається непрацюючим громадянам, котрі не мають права на трудову пенсію.

2.6. Соціальна допомога

Важливу роль у соціальному захисті найменш забезпечених категорій населення відіграє державна соціальна допомога, що надається у грошовій формі, у вигляді медичної допомоги, матеріальних і побутових послуг, фінансових пільг. Її мета – довести доходи людини до суспільно визначеного мінімуму. Соціальна допомога охоплює ті види соціального забезпечення, які не можна здійснити за допомогою державного соціального страхування. Вона відрізняється від пенсії, яка призначається незалежно

від матеріального становища людини.

У цьому виявляється адресний характер соціальної допомоги. Якщо пенсія зазвичай призначається довільно, то допомога має тимчасовий характер. Вона є доповненням до зарплати або тимчасовим її замінником.

Джерелами соціальної допомоги в Україні є державні та місцеві бюджети, добровільні пожертви. Під час її призначення в одних випадках соціальна служба перевіряє засоби до існування людини, в інших – перевірка не проводиться, застосовуються спеціальні критерії. В Україні є різні види соціальної допомоги. Так, Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» передбачає виплати при народженні дитини, дітям військовослужбовців, самотнім матерям, дітям, які перебувають під опікою та ін. Важливим видом соціальної допомоги є підтримка тих людей, які за незалежних від них обставин стали безробітними. Деякі види допомоги передбачені державою для ветеранів війни, людей похилого віку, інвалідів, громадян, які постраждали внаслідок чорнобильської катастрофи, інших категорій населення.

Джерела додаткової інформації

Джерело 1

«Відро Оукена»

Американський економіст А. Оукен вважав, що в процесі здійснення державою соціальної політики, під час перерозподілу частини доходів багатих на користь бідних має місце так званий феномен «дірявого відра». Тобто, коли надається соціальна допомога незабезпеченим людям, значні суми грошей залишаються у кишенях чиновників у вигляді їхньої заробітної плати. За підрахунками Оукена, кожен 250 доларів з 350 втрачаються під час «передачі» знедоленим. Деякі дослідники вказують, що Оукен перебільшив, але визнають велику ціну за справедливість і відносну рівність у суспільстві.

Джерело 2

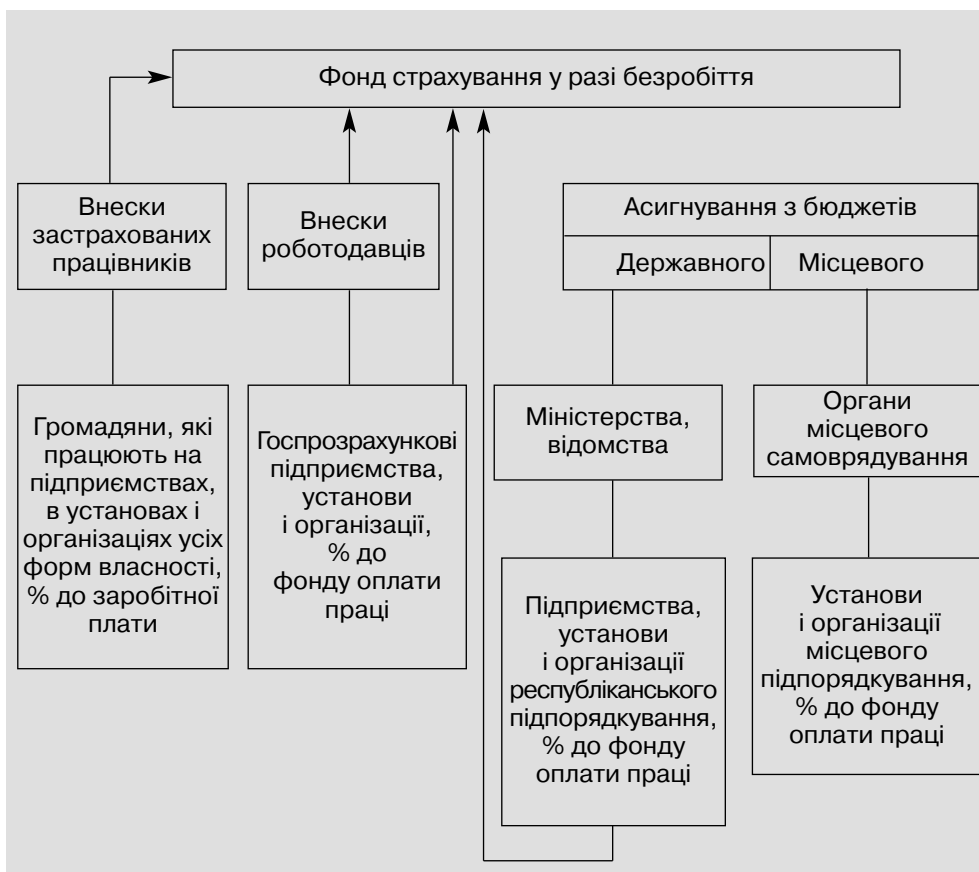
Бідні не хочуть працювати?

Науковці обговорюють парадоксальне явище. За умов активної державної соціальної політики кількість людей, яких відносять до категорії бідних, може збільшуватися! Річ у тому, що перерозподіл доходів змінює економічну поведінку людини. Дістаючи соціальну допомогу, відчуваючи підтримку з боку держави, незабезпечені люди можуть певною мірою втрачати мотивацію до праці, активного пошуку роботи, вдаватися до різних хитрощів. Наприклад, у США програма соціальної допомоги самотнім матерям призвела колись до формального і навіть справжнього розпаду сімей. Явище, суть якого полягає у відмові людини шукати роботу і заробляти собі на життя, вчені називають «соціальним утриманством».

Джерело 3

Право на достатній життєвий рівень

«Кожна людина має право на такий рівень життя, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який

необхідний для забезпечення здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї...»
(Загальна декларація прав людини. – 1948)

«Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожного на достатній життєвий рівень для нього і його сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг і житло...»

(Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права.
– 1966)

«Держави-сторони визнають право кожної дитини на рівень життя, необхідний для фізичного, розумового, духовного, морального та соціального розвитку дитини.»

(Конвенція про права дитини. – 1989)

Джерело 4

Державні соціальні програми

Національна програма «Діти України» була затверджена Указом Президента України від 18 січня 1996 р. Вона розроблялась на підставі Конвенції ООН про права дитини, а також Всесвітньої декларації про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей. Програма розраховувалася на період до 2000 р. і розглядалася керівництвом країни, зокрема, як орієнтир для формування відповідних регіональних про-

грам. Основна мета програми «Діти України» – забезпечити права кожної дитини народитися здоровою, вижити і мати умови для всебічного розвитку. Основні завдання програми: профілактика захво-

	1986	1991	1995	1996	1997	1998	1999
Всього пенсіонерів	12038	13084	14515	14487	14487	14535	14521
у тому числі за віком	8541	9713	10668	10615	10587	10558	10473
за інвалідністю	1352	1313	1734	1814	1868	1923	1978
у разі втрати годувальника	1322	1209	1228	1195	1163	1168	1153
за вислугу років	–	–	415	429	443	464	493
отримують соціальні пенсії	318	470	434	426	422	424	

рюваності, створення умов для подолання явища недоїдання, профілактика злочинності, наркоманії, алкоголізму, куріння та ін. Програма «Діти України» реалізовувалася у комплексі з іншими державними соціальними програмами, зокрема, Довгостроковою програмою

поліпшення становища жінок, сім'ї, охорони материнства і дитинства, Державною національною програмою «Освіта» («Україна XXI століття»), Національною програмою планування сім'ї.

Джерело 5

Про соціальний захист інвалідів

«Інвалід – особа, яка має порушення зі стійким розладом функцій організму, яке обумовлене захворюваннями, наслідками травмувань або уродженими дефектами, що призводить до обмеження життєдіяльності, до необхідності в соціальній допомозі і захисті... Громадянам, які цілком втратили здатність до регулярної професійної праці..., призначається інвалідність I групи, якщо вони потребують постійної допомоги інших осіб, та II групи, якщо вони не потребують такої допомоги. Громадянам, які втратили здатність до регулярної професійної праці частково, призначається інвалідність III групи... Інвалідність I групи призначається на

два роки, II та III групи – на один рік... До категорії дітей-інвалідів відносять дітей до 16-ти років, які мають значні обмеження життєдіяльності...»
(Із Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні»)

Джерело 6

Розмежування фінансової відповідальності між державою, роботодавцями і працівниками за обов'язкового страхування у разі безробіття

Джерело 7

Підстави для розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця (стаття 40 Кодексу законів про працю України)

«1. Зміни в організації виробництва і праці, у тому числі ліквідація, банкрутство підприємства, установи, організації, скорочення чисельності працівників. 2. Невідповідність працівника посаді або роботі, яку він виконує, через недостатню кваліфікацію чи стан здоров'я. 3. Систематичне невиконання працівником без поважних причин обов'язків, покладених на нього трудовим договором або правилами внутрішнього трудового розпорядку. 4. Прогул (у тому числі відсутність на роботі більше трьох годин протягом робочого дня) без поважних причин.

5. Нез'явлення на роботі протягом більше як чотирьох місяців підряд внаслідок тимчасової непрацездатності.
6. Поновлення на роботі працівника, який раніше виконував цю роботу.
7. Поява на роботі в нетверезому стані, в стані наркотичного або токсичного сп'яніння.
8. Вчинення за місцем роботи розкрадання майна роботодавця».

(Наводяться у скороченому вигляді)

Джерело 8

Безробітні

Джерело 9

Кількість пенсіонерів в Україні*

(на початок року; тис.)

(*У таблиці наведені дані Держкомстату України.

У сільській місцевості на 1 січня 1999 р. проживало 5524 тис. пенсіонерів, або 39,6% із кількості тих, які перебували на обліку в органах соціального захисту)

Джерело 10

Межа малозабезпеченості

«...Закон закладає правову основу... адресної матеріальної підтримки найменш соціально захищених верств населення в умовах кризового стану економіки... Межа малозабезпеченості – це величина середньодушового сукупного доходу, який забезпечує непрацездатному громадянину споживання товарів і послуг на мінімальному рівні... Нормативним методом формується набір продовольчих товарів, який визначається відповідно до соціальних норм споживання для осіб непрацездатного віку... Вартість непродовольчих товарів і послуг та вартість утримання житла визначаються відповідно до... витрат сімей з низькими доходами... Вартість непродовольчих товарів не може становити менше п'ятнадцяти відсотків вартості продуктового набору».

(Із Закону України

«Про межу малозабезпеченості», 1994)

Запитання та завдання

Перший рівень

1. Що таке соціальний захист? По яких основних напрямках він має здійснюватися? (2.1)
2. Чому науковці та політики пов'язують соціальний захист із соціальною справедливістю? (2.1)
3. Чи є в суспільстві єдиний погляд на роль держави у захисті населення від негативних проявів в ринку? (2.1)
4. Які види соціального захисту в Україні визначає Конституція? (2.2)
5. Що таке соціальне забезпечення? Які його види існують в Україні? (2.3)
6. Яку роль у соціальному забезпеченні відіграє соціальне страхування? (2.3)
7. Наведіть приклади того, як держава захищає населення від безробіття. (2.4)
8. Які види пенсій є в нашій країні? Назвіть категорії громадян,

§3

- котрі їх отримують. (2.5)
9. Чи таке соціальна допомога? У чому полягають її мета і особливості? (2.6)
 10. Як призначається соціальна допомога? (2.6)
 11. Назвіть деякі види соціальної допомоги в Україні. (2.6)

Другий рівень

1. Чи сталося б, якби держава не контролювала процес майнового розшарування, не здійснювала перерозподілу частини доходів багатих людей на користь тих, хто потребує допомоги? Чи можна якось зменшити «дірку» у «відрі Оукена»? (Дж 1)
2. Чи вважаєте ви феномен соціального утримання неминучим в умовах соціальної держави? Які заходи ви запропонували б з метою його подолання? (Дж 2). Чи може бути таке явище поширеним нині в Україні?
3. Яке значення має гарантування державою права людини на достатній життєвий рівень? Чи означає формулювання «право на достатній життєвий рівень» щодо дитини? (Дж 3)
4. Чому розвинуті держави приділяють значну увагу поліпшенню становища дітей? Які соціальні програми ви запропонували б реалізувати в Україні з цією метою? (Дж 4)
5. Пріоритетні трудові можливості і навчальні та інші категорії населення, які в умовах ринку потребують соціального захисту. Аргументовано прокоментуйте думку: «Рівень цивільності суспільства значною мірою визначається його ставленням до і навчальних». (Дж 5)
6. Використовуючи наведену схему, поясніть, як в Україні здійснюється накопичення коштів з метою страхування на випадок безробіття? Як ви розумієте словосполучення «розмежування відповідалності»? (Дж 6)
7. Чому науковці політики вважають діяльність держави, спрямовану на захист населення від безробіття, важливим напрямом соціального захисту? Як пояснити, що обмежуючи право роботодавців звільняти працівників, наша держава дозволяє це робити у перелічених випадках? (Дж 7)
8. Подивіться на репродукцію картини американського художника І. Соєра, який зобразив своїх співвітчизників в умовах «великої депресії». Про що говорять обличчя й пози людей? (Дж 8). Чи таке «відчуття соціальної незахищеності»? Чи є з-поміж знайомих людей, які відчують себе незахищеними?
9. Пріоритетні загальні кількості пенсіонерів за окремими їх категоріями? Яке місце, на вашу думку, посідають пенсіонери України у політиці соціального захисту населення? (Дж 9)
10. У чому полягає сутність показника «межа малозабезпеченості»? Чи мав на увазі автор карикатури? Чи ви домалювали б або змінили на цьому малюнку, чому? (Дж 10)

Третій рівень

1. Напишіть твір на тему «Лист до міністра». У ньому зверніться до міністра праці та соціальної політики України з реальни-

- ми пропозиціями щодо поліпшення становища дітей-сиріт у нашій країні.
2. Уявіть, що ви підготували монографію на тему «Роль держави у соціальному захисті населення». Вам необхідно написати для видавництва розширену анотацію, де треба обґрунтувати важливість розглянутої проблеми для науки і практики в Україні, коротко викласти ваші основні ідеї та висновки. Обсяг анотації – не більше трьох сторінок.

Суспільство і соціальний захист

3.1. Діяльність професійних спілок

У сучасному світі важливу роль у соціальному захисті працюючого населення відіграють такі громадські організації, як профспілки. У тоталітарних державах вони перебувають під жорстким контролем влади. В умовах незалежної України триває формування профспілок як самостійної сили, яка захищає право громадян на працю, сприяє підвищенню рівня їхньої соціальної захищеності.

Професійні спілки разом із державою, зокрема, беруть участь у визначенні головних критеріїв життєвого рівня населення. Наприклад, у 1999–2000 рр. їхні представники разом з урядовцями і роботодавцями формували новий для України соціальний стандарт – прожитковий мінімум. Профспілки взаємодіють з державними органами у визначенні мінімальних розмірів заробітної плати, пенсій, соціальної допомоги, розробці соціальних програм, контролюють розподіл коштів, які накопичуються завдяки державному соціальному страхуванню.

Важливою ланкою діяльності профспілок у соціальному захисті працівників є укладання і контроль за виконанням колективних договорів. У договорах, які укладаються між роботодавцем і профспілковим органом, визначаються, зокрема, питання оплати праці, різнит доплат, премій, компенсацій, пільг. Істотне значення для захисту працюючих має діяльність профспілок щодо забезпечення зайнятості населення. Так, вони беруть участь у розробці державних програм, які спрямовуються на запобігання безробіттю. Трудове законодавство України вимагає від роботодавця узгоджувати з профспілковим органом підприємства, установи, організації питання звільнення працівника з його ініціативи. У разі необхідності профспілки керують страйками, які за законом можуть бути спрямовані на поліпшення соціально-економічних умов праці та побуту. Є інші види діяльності профспілок, мета яких – соціальний

захист населення.

3.2. Благодійництво

На думку науковців, важливою ознакою громадянського суспільства, додатковим джерелом коштів для соціального захисту населення є добродійність. За законодавством України, **благодійництво** – це добровільна безкорислива пожертва громадян та організацій, спрямована на надання громадянам і організаціям матеріальної, фінансової, організаційної та іншої допомоги.

Основними напрямками благодійництва у нашій країні є: сприяння державним соціальним програмам; поліпшення матеріального становища малозабезпечених, безробітних, інвалідів, інших осіб, які цього потребують; надання допомоги громадянам, які постраждали внаслідок стихійного лиха, техногенних катастроф, соціальних конфліктів, нещасних випадків, а також жертвам репресій, біженцям; сприяння розвитку науки і освіти, допомога вчителям, вченим, студентам, учням; сприяння розвитку культури, доступу всіх верств населення до культурних цінностей; допомога талановитій творчій молоді; охорона і збереження пам'яток історії та культури, місць поховання; розвиток видавничої справи, засобів масової інформації; розвиток природно-заповідного фонду та природоохоронної справи; охорона здоров'я, розвиток масової фізичної культури, спорту і туризму, пропагування здорового способу життя, медична допомога населенню; здійснення соціального догляду за хворими, інвалідами, самотніми, людьми похилого віку; захист материнства і дитинства, допомога багатодітним сім'ям.

Благодійна допомога в Україні може надаватися не лише у формі фінансової підтримки. Так, у певних випадках благодійники можуть дарувати або давати дозвіл на безоплатне чи пільгове використання їхньої власності. Благодійництвом вважається допомога особистою працею, послугами, передача результатів особистої творчої діяльності. Благодійники, крім того, можуть надавати дозвіл на використання своєї назви, символів, взяти на себе витрати з повного або часткового утримання інтернатів для дітей-сиріт, музеїв тощо.

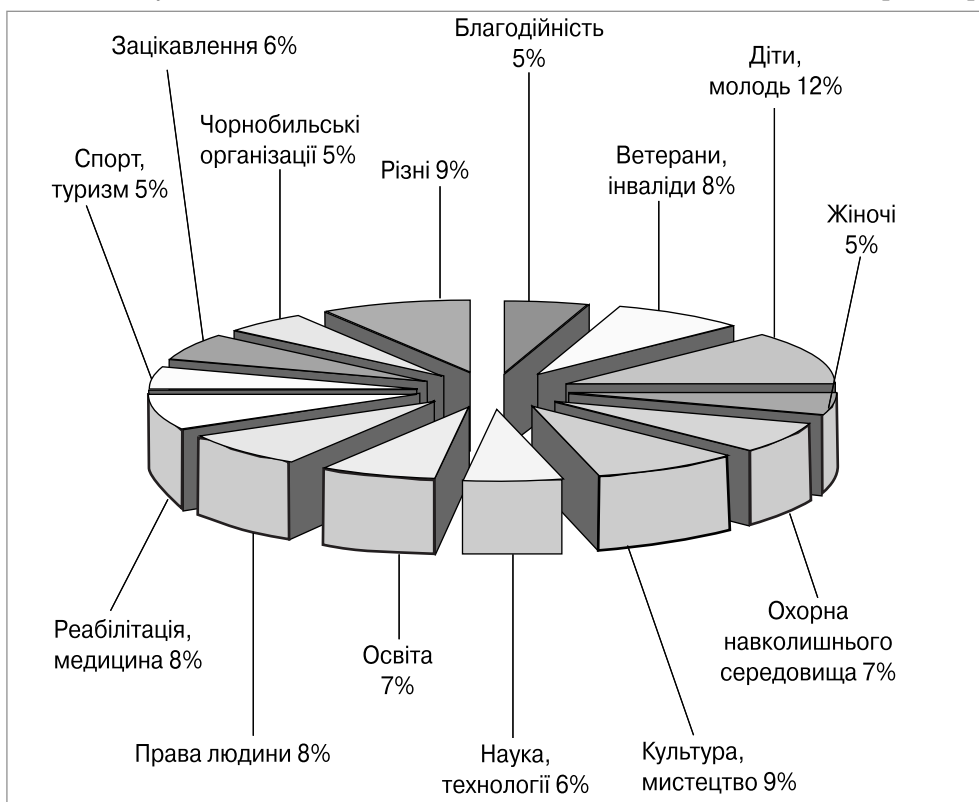
Держава створює сприятливі умови для діяльності благодійників. Громадяни і організації, які віддають частину своїх прибутків, заощаджень або майна на добродійність, користуються податковими пільгами. З 1999 р. найбільш активних благодійників у нашій країні відзначають Почесною Грамотою глави держави за

діяльність у гуманітарній сфері.

3.3. Громадські організації споживачів

Як показує досвід розвинених країн світу, у соціальному захисті населення, нейтралізації негативних проявів в ринку суттєву роль відіграють об'єднання споживачів. Мета їхньої діяльності – запобігти зниженню життєвого рівня громадян шляхом контролю за якістю товарів, робіт і послуг.

Організації споживачів в Україні вивчають властивості продукції, попит на неї, здійснюють опитування населення стосовно якості товарів та ціни на них. Водночас вони надають юридичну і консультативну допомогу громадянам. Їх важливим завданням є сприяння державним органам у здійсненні контролю за якістю продукції. У свою чергу, об'єднання споживачів одержують від держави, органів місцевого самоврядування і інформацію, необхідну для їхньої діяльності. Під час розробки нормативних документів, про встановлюють вимоги до якості товарів, ор-

ганізації споживачів мають право вносити пропозиції. Вони можуть звертатися з позовом до суду, правоохрон-

них органі в з метою притягнення до відповідальності недобросовісних виробників. Об'єднання споживачів здійснюють міжнародне співробітництво у галузі захисту прав громадян у сфері споживання.

Джерела додаткової інформації

Джерело 1

3 програмних документів політичних партій України

Українська національна асамблея

«... Привести мінімум... пенсій у відповідність з реальним прожитковим мінімумом... Громадянам у власність – присадибні, дачні, садово-городні ділянки... Після приходу до влади УНА протягом одного року все працездатне населення України буде забезпечено працею... Створення фронту громадських робіт... Доплата за кожну дитину в сім'ї у розмірі споживчого мінімуму... Забезпечити плюралізм пенсійних фондів...»

Партія зелених України

«... Встановити реальний прожитковий мінімум – рівень «забезпеченої родини», а з огляду на це визначити всі види виплат. Виплату пенсій та інших видів матеріальної підтримки... пропонуємо здійснювати через місцеві бюджети. Відкриття особистого пенсійного рахунку кожному з моменту зайняття першого робочого місця... Створити «зелену армію праці», де знайде собі заняття кожен, хто тимчасово не має роботи... Ввести регулярний розподіл матеріальної допомоги старшим та малозабезпеченим за участю місцевих органів влади і церковної парафії. Особлива увага з боку держави приділяється дітям-сиротам, інвалідам, дітям-біженцям... Безкоштовне піклування для... найстарших та наймолодших. Створення... системи медичного страхування».

Народно-демократична партія

«Кожний громадянин – власник... Система соціального захисту – гарантія від масового знедолення, моральної та фізичної деградації народу. Соціальна допомога багатодітним сім'ям, пенсіонерам, інвалідам, учасникам ліквідації Чорнобильської катастрофи. 70 відсотків від середньої зарплати – це достойна пенсія... Розвиток громадських робіт... Безплатне та пільгове житло – сім'ям, які потребують соціального захисту... Збережемо державну безплатну медицину... Створимо регіональні центри оздоровлення дітей-сиріт та дітей, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи».

Соціал-демократична партія України

«...Прогресивне зростання... пенсій і забезпечення повної зайнятості... Провести реформу системи загальнообов'язкового державного страхування (передусім пенсійного страхування) на засадах незалежності від інших державних доходів та видатків, персоніфікації, залежності від стажу та заробітної плати... Забезпечення основних соціальних гарантій (у разі втрати працездатності, робочого місця; безкош-

товне навчання та медичне обслуговування, будівництво житла для малозабезпечених...)»

Комуністична партія України

«...Буде запроваджена спеціальна система захисту та підтримки материнства і дитинства... Ветерани будуть надійно соціально захищені, матеріально і морально підтримані... Інваліди, хворі одержать можливість якісного лікування за рахунок держави... Потерпілим від Чорнобильської катастрофи забезпечуватиметься збереження пільг і соціальних виплат, їхні діти одержать належне лікування, оздоровлення, навчання... Вкладникам поетапно повертатимуться проіндексовані заощадження... Пенсії та соціальні допомоги збільшуватимуться і вчасно виплачуватимуться...»

Джерело 2

Розподіл громадських організацій України за сферами діяльності

(Довідник громадських організацій України. – К.: Ресурсний центр «Гурт», 1997)

Джерело 3

Соціальний захист на підприємствах

«Стаття 26. Соціальна діяльність підприємства.

...Підприємство здійснює підготовку кваліфікованих робітників і спеціалістів, їх економічне та професійне навчання у власних навчальних закладах або за згодою у навчальних закладах, підпорядкованих державним органам освіти, іншим відомствам і підприємствам... Пенсіонери та інваліди, які працювали до виходу на пенсію на підприємстві, користуються нарівні з його робітниками... можливостями медичного обслуговування, забезпечення житлом, путівками до оздоровчих... закладів та іншими соціальними послугами і пільгами відповідно до статуту підприємства... Підприємство має право самостійно встановлювати для своїх робітників додаткові відпустки, скорочений робочий день та інші пільги... Підприємство з правом найма робочої сили... забезпечує певну кількість робочих місць для працевлаштування інвалідів, підлітків та інших верств населення, які потребують соціального захисту...»

(Із Закону України «Про підприємства в Україні»)

Джерело 4

Волонтерський рух

«...Волонтерство: ...це активна участь громадянина у житті людських спільнот; сприяє поліпшенню життя, ... та поглибленню відчуття солідарності; ... сприяє реалізації основних людських потреб заради справедливості та миру у суспільстві; сприяє більш збалансованому економічному та соціальному розвитку, створенню нових робочих місць та професій... Волонтери надають допомогу, безкоштовні послуги особисто або організовано в дусі партнерства і братерства...»

(Із Загальної декларації волонтерів. – Париж, 1990)

«...З метою виконання завдань Центр ... апробує та розповсюджує

нові форми і методи волонтерської діяльності в Україні і співпрацює з державними та громадськими організаціями... в галузі соціальної роботи...»

(Зі статуту Всеукраїнського громадського центру «Волонтер»)

«Можна виокремити такі головні напрями, за якими здійснюється навчання волонтерів: ...II. Соціальна опіка і соціальний захист соціально незахищених груп молоді (діти-інваліди, сироти, малозабезпечені, безпритульні діти, самотні матері тощо). Головні питання, що потребують вирішення: підтримка та розвиток творчих здібностей молодих інвалідів; соціальна допомога сім'ям; ... допомога ... неповним сім'ям...»
(Із книги «Волонтерський рух в Україні»)

Джерело 5

Допоможи собі

«У досвіді роботи нашої організації нерідко трапляється таке. Ми людину влаштуємо на роботу, знаходимо їй житло, а незабаром вона знову приходиться до нас із простягнутою рукою. Трапляється подібне тому, що людина не бажає змінити підхід до життєвих проблем. Адже якщо є щире бажання заробити гроші і отримати хоча б тимчасовий дах над головою, то можна почати піклуватися про самотнього хворого, влаштуватися різноробочим, зайняти себе на сільгоспроботах... А якщо чоловік працьовитий, не зловживає алкоголем, його обов'язково помітить якась самотня жінка. Хіба не так?»

(З інтерв'ю менеджера відділення по роботі з бездомними організації «Армія порятунку» Олени Кудрявцевої)

Запитання та завдання

Перший рівень

1. Як професійні спілки можуть впливати на рівень соціальної захищеності населення? (3.1)
2. У чому полягає зміст поняття «благодійництво»? (3.2)
3. По яких напрямках і в яких формах здійснюється в Україні добровільна діяльність? (3.2)
4. Яку роль у країнах з ринковою економікою відіграють громадські об'єднання споживачів? Які види діяльності вони здійснюють у нашій країні? (3.3)

Другий рівень

1. Пріоритетні програмні положення політичних партій, знайдіть спільне й відміньте. (Дж 1) Чи здатні, на ваш погляд, партії суттєво впливати на діяльність уряду в щодо соціального захисту населення? Оцініть стосовно цього можливості партій України.
2. Вивчіть діаграму (дж 2). Діяльність яких громадських організацій передусім пов'язана з питаннями соціального захисту? Чи можуть зробити названі вами та інші організації для допомоги населенню України, особливо вразливим його категоріям?

3. Висловіть власну думку щодо важливості здійснення підприємствами вказаних у законі заходів для соціального захисту населення в умовах ринкової економіки. (Дж 3)
4. Як ви вважаєте, чи можуть люди зробити реальний внесок у справу соціального захисту, якщо в їхньому розпорядженні лише власні руки і бажання допомогти знедоленим? Чи, наприклад, зробили б ви? (Дж 4)
5. Важко знайти людину, яка не хотіла б поліпшити своє матеріальне становище, підвищити свій життєвий рівень. Якою мірою в сучасних умовах України вирішення цього питання залежить від людини, зокрема, від її особистих якостей? (Дж 5)

Третій рівень

Уявіть себе учасником міжнародного наукового симпозіуму. Деякі вчені висловили думку, про можливість суспільства у підвищенні рівня соціальної захищеності людини в умовах ринкової економіки дуже обмежені. Інші доповідачі, навпаки, обґрунтовують тезу про зростання цієї ролі суспільства. Чи скажете про це ви, науковець з України, у десятихвилинному аргументованому виступі?

Прожитковий мінімум

Практикум

Мета: дослідити сутність і значення для соціального захисту населення України такого державного соціального стандарту як прожитковий мінімум.

Основне джерело інформації: Закон України «Про прожитковий мінімум» (1999).

Основні запитання, на які треба дати відповідь, працюючи з матеріалом:

1. Чи таке прожитковий мінімум? Коли і як у незалежній Україні був введений цей соціальний стандарт?

2. Як застосовується цей показник у соціальній політиці нашої держави?

3. Як формуються набори продуктів в харчування, непродовольчих товарів і послуг?

4. Як встановлюється та затверджується прожитковий мінімум?

5. Навіщо здійснюється його моніторинг?

6. Який прожитковий мінімум у поточному році?

Додаткові поняття, які треба знати для розуміння сутності й значення прожиткового мінімуму:

– державні соціальні стандарти – встановлені нормативно-правовими актами соціальні норми і нормативи або їх комплекс, на базі яких визначаються рівні основних

державних соціальних гарантій;
 – державні соціальні гарантії – встановлені законодавством мінімальні розміри оплати праці, доходи в гро-

Товари непрацездатних	Для дітей віком від 0 до 6 років	Для дітей віком від 6 до 18 років	Для працездатних громадян	Для непрацездатних громадян
(пенсіонерів)				
Продукти харчування	186,37	182,97	189,82	118,74
Непродовольчі товари	57,99	57,59	68,74	54,33
Послуги	06,07	47,44	72,63	42,76
В тому числі :				
житлово-комунальні	80,11	80,11	80,11	80,11
транспортні	–	–	8,8	29,4
побутові	1,26	4,88	8,4	7,97
зв'язку	8,21	8,21	8,21	8,21
Культурні заходи	1,49	1,49	1,49	1,49
Обов'язкове державне страхування	–	–	–	6,89

мадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших видів соціальних виплат, які забезпечують рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму. Державні соціальні гарантії встановлюються з метою забезпечення конституційного права громадян на достатній життєвий рівень;

– соціальні норми і нормативи – показники необхідного споживання продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг та забезпечення освітніми, медичними, житлово-комунальними, соціально-культурними послугами, що визначаються Законом України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» (2000).

Попереднє завдання. До початку практикуму проведіть

невелике дослідження. Спитайте декількох людей, з-поміж яких будуть дорослі та ваші однолітки, про таке прожитковий мінімум? Далі поцікавтеся, яку роль, на їхню думку, цей показник відіграє в державній політиці? Здобуті відомості запишіть, проаналізуйте, визначте спільне та відмінне у поглядах. Крім того, спробуйте знайти у матеріалах ЗМ, довідниках і інформацію, що стосується вашого дослідження.

Хід практикуму

На початку уроку з урахуванням порад учителя щодо порядку проведення цього етапу практикуму, поінформуйте клас про дані, які ви одержали під час дослідження. З якими думками учасники в опитування ви погоджуєтесь? Чому?

Далі починайте знайомитися зі змістом Закону України «Про прожитковий мінімум». Прочитайте наступний уривок з нього (дж 1):

«Прожитковий мінімум – вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я, набору продуктів харчування..., а також мінімального набору непродовольчих товарів... та мінімального набору послуг..., необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості. Прожитковий мінімум визначається... у розрахунку на місяць на одну особу, а також окремо для тих, хто належить до основних соціальних і демографічних груп населення: дітей віком до 6 років; дітей віком від 6 до 18 років; працездатних осіб; осіб, які втратили працездатність...»

Завдання. Прізвийте інформацію, яку містить цей уривок, з тим, що вам уже відомо про суть межі малозабезпеченості (§ 2, дж 10). Знайдіть спільне та головну відмінність. У чому полягає значення прожиткового мінімуму для соціального захисту населення в Україні?

Прочитайте наступний текст і ознайомтеся з таблицею, дані якої вже увійшли в історію соціальної політики нашої держави (дж 2).

Як в Україні обчислювався прожитковий мінімум

Встановлення величини прожиткового мінімуму проводилось в нашій країні у декілька етапів. Спочатку був прийнятий відповідний закон – «Про прожитковий мінімум» (липень, 1999 р.). На другому етапі експерти визначили «споживчі кошики» – умовні набори продуктів харчування, одягу, предметів ужитку, ліків, послуг, не-

обхідних людині для забезпечення своїх мінімальних потреб. Восени 1999 р. комісія, до складу якої входили урядовці, представники профспілок і роботодавці, затвердила всі ці «кошики» (вони створювалися окремо для чотирьох груп населення). На останньому, третьому етапі була визначена вартість «кошиків», тобто встановлена грошова величина прожиткового мінімуму (березень, 2000 р.). Для проведення розрахунку в Держкомстат надав Міністерству праці і соціальної політики ціни на всі товари та послуги, які увійшли до «кошиків». Результат зобразимо у вигляді таблиці:

**Прожитковий мінімум для основних
соціальних і демографічних груп
населення, 2000 р. (грн)**

Запитання. Чому, на вашу думку, формуючи прожитковий мінімум, цивілізовані держави залучають до цієї роботи представників в суспільства? Які основні компоненти містить «споживчий кошик»?

Ознайомтеся з ішим уривком Закону, який вивчаєте (дж 3):

«Прожитковий мінімум застосовується для: загальної оцінки рівня життя в Україні, що є основою для реалізації соціальної політики та розроблення окремих державних соціальних програм; встановлення розмірів мінімальної заробітної плати та мінімальної пенсії за віком, визначення розмірів соціальної допомоги, допомоги сім'ям з дітьми, допомоги по безробіттю, а також стипендій та інших соціальних виплат; визначення права на призначення соціальної допомоги; визначення державних соціальних гарантій і стандартів обслуговування та забезпечення в галузях охорони здоров'я, освіти, соціального обслуговування та інших; встановлення величини неоподаткованого мінімуму доходу в громадян; формування Державного бюджету... та місцевих бюджетів. Для оцінки рівня життя в регіоні, розроблення та реалізації регіональних соціальних програм, визначення права на призначення соціальної допомоги, що фінансується за рахунок місцевих бюджетів, органами місцевого самоврядування може затверджуватися регіональний прожитковий мінімум, не нижчий від встановленого відповідно до цього Закону».

Запитання. Чи можна, аналізуючи ці напрями використання прожиткового мінімуму в Україні, говорити про певні розбіжності між волею законодавця і реальністю? Поясніть свою думку.

Вивчіть наступний уривок із Закону (дж 4):

«Набір продуктів харчування та набір непродовольчих товарів визначаються в натуральних показниках, набір послуг – у нормативах споживання не рідше одного разу на п'ять років. Набір продуктів харчування формується... уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері охорони здоров'я з використанням нормативів фізіологічної потреби організму людини в продуктах харчування виходячи з їх хімічного складу та енергетичної цінності, з урахуванням рекомендацій Всесвітньої організації охорони здоров'я. Основними принципами формування набору продуктів харчування є: забезпечення дитини повноцінним харчуванням для розвитку здорового організму; забезпечення дитини віком від 6 років до 18 років додатковим харчуванням для активного соціального та фізичного розвитку; задоволення організму працюючої особи у відтворенні працездатності, збереження працездатності для безробітного, відновлення у необхідних випадках працездатності для особи, яка її втратила; підтримання повноцінного функціонування організму людини похилого віку».

Запитання. Як ви розумієте різні підходи держави до формування набору продуктів харчування для основних соціальних і демографічних груп населення? Чи раз зверніться до таблиці, наведеної у цьому параграфі. Як кількісно відбиваються у ній неоднакові принципи формування цього набору?

Прочитайте наступний уривок Закону (дж 5):

«Набір непродовольчих товарів формується... уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері економіки з використанням нормативів у забезпечення засобами гігієни, медикаментозними засобами, засобами захисту організму людини від впливу навколишнього середовища, а також засобами для влаштування побуту. Основними принципами формування набору непродовольчих товарів є: забезпечення збереження здоров'я та підтримання життєдіяльності організму людини; урахування особливостей потреб осіб, які відносяться до різних соціальних і демографічних груп населення; урахування культурно-побутових потреб особистості. До набору послуг включаються житлово-комунальні, транспортні, побутові послуги, послуги зв'язку, закладів культури, освіти, охорони здоров'я та інші. Набір послуг формується... уповноваженими центральними органами виконавчої влади у сферах надання відповідних послуг. Основними принципами формування набору послуг є: задово-

Проект

... та забезпечення потреб у користуванні транспортними засобами; забезпечення культурної спадщини, у підтриманні зв'язку з навколишнім середовищем; задоволення потреб громадян у користуванні закладами освіти, охорони здоров'я; визначення житлово-комунальних послуг (по водопостачанню, теплопостачанню, газопостачанню, електропостачанню, водовідведенню, утриманню та експлуатації житла та прибудинкових територій, сміттєзбиранню, утриманню ліфтів) виходячи із соціальної норми житла та нормативів споживання зазначених послуг; урахування особливостей потреб осіб, які належать до різних соціальних і демографічних груп населення».

Завдання. Науковці в дослідженнях використовують поняття «фізіологічний мінімум». Йдеться про вартість товарів і послуг, необхідних для задоволення лише основних фізіологічних потреб людини протягом відносно короткого періоду, практично без придбання одягу, взуття, інших непродовольчих товарів. Порівняйте цей показник з прожитковим мінімумом в Україні. Чи можуть сучасні держави, здійснюючи соціальний захист населення, обмежуватися критерієм фізіологічного мінімуму? Використовуйте інформацію, яку містить таблиця у цьому параграфі.

Ознайомтеся з останнім муришком Закону (дж 6):

«Прожитковий мінімум встановлюється Кабінетом Міністрів України після проведення науково-громадської експертизи... набору продуктів харчування, набору непродовольчих товарів і набору послуг... Прожитковий мінімум на одну особу, а також окремо для тих, хто належить до основних соціальних і демографічних груп населення, за поданням Кабінету Міністрів... щорічно затверджується Верховною Радою України до початку розгляду Державного бюджету... і періодично переглядається відповідно до зростання індексу споживчих цін разом з уточненням показників Державного бюджету... та публікується в офіційних виданнях... Для спостереження за динамікою рівня життя в Україні на основі статистичних даних про рівень споживчих цін... уповноважений центральний орган виконавчої влади в галузі праці та соціальної політики розраховує щомісяця фактичний розмір прожиткового мінімуму на одну особу, а також окремо для тих, хто належить до основних соціальних і демографічних груп населення».

Запитання. Чому, на вашу думку, прожитковий мінімум затверджується парламентом до початку розгляду Держав-

ного бюджету? Яке значення в умовах ринкової економіки відіграє моніторинг прожиткового мінімуму?

Ви ознайомилися із змістом Закону України «Про прожитковий мінімум». Тепер слід повернутися до основних питань практикуму. Чи можете ви впевнено відповісти на них? Якщо так, то можна вважати, що мети заняття повністю досягнуто. У разі виникнення труднощів, необхідно вдома звернути увагу на відповідні положення Закону, який вивчався.

Висновки

Підведемо підсумки вивчення цього розділу. Ринок здатний негативно впливати на життєвий рівень населення. У перехідний період особливо потерпають вразливі категорії громадян. Обов'язок держави в цих умовах – підтримувати рівень життя людей, тобто здійснювати соціальний захист. Найбільш ефективно це завдання вирішує соціальна держава. Важливим напрямом соціального захисту є запобігання безробіттю. Головним засобом такого захисту виступає система соціального забезпечення. Основна форма соціального забезпечення – державне соціальне страхування. Важливу роль у захисті найменш забезпечених категорій населення відіграє державна соціальна допомога. Суттєвий внесок у справу підвищення соціальної захищеності громадян може робити суспільство. Вирішенню цього завдання сприяють, зокрема, профспілки, політичні партії, благодійні фонди. Захищеність людини значною мірою залежить від неї самої, її бажання допомогти собі, вміння відстоювати свої соціальні права.

Запитання для самоконтролю

1. У чому полягає зміст понять «соціальна держава», «соціальний захист», «соціальне забезпечення», «благодійництво»?
2. Як соціальна держава виявляє себе в різних сферах життя суспільства?
3. По яких основних напрямках держава здійснює соціальний захист?
4. Які види соціального забезпечення є в Україні?
5. Чи знаєте ви напрями і форми здійснення благодійництва у нашій країні?
6. Чи можете ви назвати актуальну проблему соціального за-

хисту в Україні? Зробіть це та проаналізуйте стан її розв'язання.

Діти потребують допомоги

Мета: вивчити становище дітей, які живуть в Україні, зокрема навколо вас, і потребують особливого захисту, спробувати їм допомогти.

Об'єкт дослідження: становище дітей, які перебувають у несприятливих умовах та потрапили в екстремальні ситуації. До них належать:

– діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування;

– діти-інваліди і діти з вадами розумового або фізичного розвитку;

– діти, які постраждали внаслідок стихійного лиха, техногенних аварій, катастроф;

– діти, хворі на невиліковні та тяжкі хвороби;

– діти-біженці.

Основні завдання дослідження:

– вивчити спеціальні та специфічні проблеми цих дітей;

– розробити пропозиції щодо поліпшення умов їхнього життя;

– підготувати і здійснити план власних дій з метою допомоги дітям.

Вихідні джерела і інформація: Конвенція про права дитини (ООН, 1989 р.); Закон України «Про охорону дитинства» (Голос України. – 6 червня. – 2001.); Дитинство в Україні: права, гарантії, захист: Збірник документів. – У 2-х частинах. – К., 1998.

Методи дослідження: вивчення документів, літератури, матеріалів в ЗМІ; спостереження; анкетування; інтерв'ю.

Етапи виконання проекту

1. Підготовчий:

– створити декілька дослідницьких груп, кожна з яких буде спеціалізуватися на вивченні проблем певної категорії дітей;

– спланувати роботу (визначити терміни здійснення дослідження, завдання груп, час і місце обговорення його проміжних результатів у групах).

2. Дослідницький:

– відібрати джерела інформації, які відповідають меті та завданням дослідження;

– зібрати необхідну інформацію;

– обробити зібрані відомості (підготувати таблиці, схеми, графіки, протоколи інтерв'ю, фотокартки);

– проаналізувати інформацію, зробити висновки;

– оформити результати дослідження у систематизова-